

طراحی مسکن انعطاف پذیر در بافت های فرسوده شهری

نمونه موردی: سقز

دکتر محمد مهدی مولایی، عضو هیات علمی دانشکده هنر و معماری دانشگاه بو علی سینا

مهندس فرخ عبودی، کارشناس ارشد معماری جهاد دانشگاهی همدان، ایران (نویسنده مسئول مکاتبات)^۱

دکتر ادريس عبودی، دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران، مدرس دانشگاه

چکیده :

به دنبال تحولات انقلاب صنعتی در زمینه های تکنولوژیکی اقتصادی- اجتماعی و پیامدهای ناشی از هجوم و تمرکز جمعیت ها و فعالیت ها به بخش مرکزی شهرها، بافت های مرکزی شهرها دچار عدم تعادل گشته و قادر به پاسخگویی نیازهای جدید جوامع شهری نیستند. این درحالی است که بافت های تاریخی و فرسوده ی شهری به دلیل مرکزیت جغرافیایی، سهولت دسترسی، استقرار بازار (فعالیت های تجاری) و دارا بودن ارزشهای تاریخی و فرهنگی، دارای ظرفیت بالقوه برای تولید درآمد و به تبع آن پرداخت اجاره بهاء می باشد. علی رغم این ویژگیها، محلات مسکونی پیرامون هسته ی تجاری، به دلایلی از جمله: بافت سنتی شبکه ی معابر، فرسودگی واحدهای مسکونی، ضعف زیر ساختها و مشکلات زیست محیطی، مسیر رکود و عقب ماندگی را طی می کند. تداوم چنین فرمهای فضایی باعث شکل گیری نوعی از فرآیند اجتماعی، اقتصادی در محلات مسکونی بافتهای تاریخی و فرسوده شده است، که در آن گروههای با درآمد بالا از این محلات خارج شده و مهاجرین و کارگر و عمدتاً فقیر، جایگزین آنها شده اند. زیرا معماری این مناطق انعطاف پذیر نبوده و نتوانسته است خود را با نیازهای جدید منطبق نماید. از طرفی، برخی از واحدهای مسکونی در معرض تهاجم و فشار فعالیت های ناشی از بازار واقع شده و به کارگاههای تولیدی یا انبار تبدیل شده اند. مجموعه ی این عوامل، باعث کاهش مطلوبیت سکونت در این بافتها شده و الگوی آن از الگوی مسکن انعطاف پذیر فاصله گرفته است. در نتیجه پویایی خود را از دست داده و به انزوا کشیده شده است.

هیات محترم وزیران در تاریخ ۹۷/۳/۱۰ آیین نامه اجرایی برنامه ملی باز آفرینی بافت های فرسوده و ناکارآمد را به تصویب نمود. در کشور ایران با مشارکت بانک جهانی در سال ۱۳۸۲ با تصویب سند توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی توسط دولت، عملاً با رویکردی جدید به مسئله سکونتگاههای غیررسمی توجه گردید. بررسی و حل مسائل و مشکلات بافتهای فرسوده و ناکارآمد شهری دارای ابعاد مختلف می باشد که یک بعد مهم آن بعد معماری اینگونه بافت ها می باشد. در این تحقیق سعی شده با تاکید

^۱ - نویسنده مسئول- این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد فرخ عبودی با عنوان طراحی الگوی مسکن ایرانی اسلامی با رویکرد معماری انعطاف پذیر می باشد که تحت راهنمایی دکتر محمد مهدی مولایی در سال ۱۳۹۷ انجام شده است.

بر دیدگاه معمارانه برای بافت های فرسوده و ناکار آمد شهر سقز مسکن انعطاف پذیر طراحی و ارائه گردد. برای این منظور بافت محلات دارای بافت فرسوده و سکونتگاههای غیر رسمی شهر سقز بررسی شده است. فاکتورهای مسکن انعطاف پذیر با کمک مردم و متخصصین تهیه شده و با نرم افزارهای معماری طراحی و ارائه گردیده است.

کلیدواژه: بافت فرسوده، بافت ناکار آمد، معماری، ناوقه لا، سقز.

مقدمه:

شهر سقز با توجه به قدمت چند هزار ساله ی آن با دگرگونیهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مختلفی روبرو بوده است و هم اکنون بافت مرکزی شهر که در ناحیه ۲ واقع شده مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که شکل گیری آن به دهه ی ۱۳۲۵ ه.ش بر می گردد و یکی از نقاط مسأله دار در این شهر محسوب می شود. این بافت در مرکز شهر به دو صورت جلوه می نماید: اول، بافت فرسوده و دوم، بافتی که نوسازی شده یا درحال نوسازی است. که از لحاظ کالبدی و کارکردی، مشکلات تردد، مشکلات اجتماعی (سکونت اقشار کم درآمد، تهیدست شهری، مهاجرین روستایی) و کمبود امکانات و تجهیزات، بخوبی قابل تشخیص است. در محدوده ای بازسازی شده هر چند فرسودگی کالبدی از بین رفته اما همچنان مشکلات تردد، مسائل اجتماعی و تمرکز و تداخل کارکرد در آنها وجود دارد. باز زنده سازی با مشارکت مردمی می تواند به این بافت زندگی دوباره ببخشد، بافت فرسوده جزئی از پیکره و بدنه شهر است. و دارای قابلیت های کالبدی، عملکردی و اقتصادی است که این قابلیت ها و توانایی های بالقوه، می توانند به یک سرمایه ی اقتصادی مبدل گردند. هر چند که این امر فقط یک روی سکه و روی دیگر، همان سینه ی تاریک و ناهنجار آن است، که نیازمند درمان و مداخله ی آگاهانه و بنیادی ویژه در تشخیص درست و صحیح ضعف ها و چالش هاست. از این رو در این تحقیق، سعی می شود با بکار گیری شاخص های مهماری انعطاف پذیر الگوی مناسبی برای معماری مساکن اینگونه بافت ها ارائه گردد.

بیان مسئله:

مکان هایی که بتوانند برای منظوره های متنوعی به کار آیند، در مقایسه با مکان هایی که برای کاربری مشخص و محدودی طراحی شده اند حق انتخاب های بیشتری را به کاربران عرضه می دارند. محیطهایی که قابلیت عرضه چنین گزینه هایی را داشته باشند دارای کیفیتی هستند که آن را «انعطاف پذیری» می نامیم.

بافت قدیمی شهرها، هسته ی اولیه ی اکثر شهرهای کشور را تشکیل میدهند. این محدوده ها به دلیل تحولات شهرنشینی ۵۰ سال اخیر، دگرگونیهای زیادی را تجربه نموده است. لیکن بنا به دلایل متعدد، بافت قدیم شهر نتوانسته است با شرایط موجود و نیازهای فعلی شهرنشینی کشور سازگار گردد. از اینرو، امروزه